

сповіді, але і дуже емоційна. Часто навіть ті, хто мають друзів, переживають самотність через нездатність виразити у спілкуванні повноту почуттів [1, с. 76].

Для розуміння відмінностей дружби дорослих людей від дружби юнацької важливо знати три моменти: у дорослих відносно завершене формування свідомості; більш розширена і диференційована сфера спілкування і діяльності; з'являються нові інтимні уподобання. У юнаків функція самосвідомості перебуває на першому місці, часто проявляється юнацький егоцентризм, тому виникає потреба в «психологічному дзеркалі», в сповіді, тоді як у дорослих спілкування носить більш предметний характер.

Юність – період самореалізації та стабілізації особистості. У зв'язку з ускладненням самосвідомості ускладнюється ставлення до себе та до інших; загострюється потреба юнацтва зайняти позицію якоїсь соціальної групи; з'являються дорослі ролі і обов'язки. Як стверджує О. Поліщук, «юнаки визначаються з громадянською позицією, обумовленою появою нової соціальної ситуації «Я і суспільство» [2, с. 9].

Центральним новоутворенням в юнацькому віці є особистісне самовизначення – «потреба юнаків зайняти внутрішню позицію дорослої людини, визначити себе в світі, тобто зрозуміти себе і свої можливості разом з усвідомленням себе як члена суспільства, свого місця в житті» [4, с. 143]. Саме тому старший шкільний вік завжди пов'язаний із пошуком відповідей на запитання: «Яким бути?» (морально–особистісний вибір), «Який сенс життя?» (екзистенційний вибір) і «Ким бути?» (професійний вибір). Ці завдання розв'язуються одночасно і взаємозалежно. Внутрішньою суттю цих завдань є рух від дитячої залежності до дорослої відповідальності.

Крім самовизначення, новоутворенням старшого шкільного віку є новий рівень самосвідомості, а саме «відкриття внутрішнього Я, виникнення цілісної концепції Я та цілісного, в основному науково і теологічно обгрунтованого, світогляду» [7, с. 64]. У старшому шкільному віці у розвитку самосвідомості відбуваються суттєві зміни, які характеризують перехід на якісно новий рівень.

Фундаментальними потребами у ранній юності є потреба в самоактуалізації, самореалізації та самовираженні і потреба з'ясування сенсу життя. Як зауважує І. Кон, у цьому віці «на основі зовсім нової соціальної мотивації розвитку відбуваються суттєві зміни у змісті і співвідношенні основних мотиваційних тенденцій» [1, с. 163]. Передусім це виявляється в упорядкуванні системи потреб і світогляду, який формується у них.

Основний чинник гендерної ідентичності старшокласника – відкриття власного світу, яке проявляється в формі переживання своєї індивідуальної цілісності та неповторності. Внутрішній світ стає цінністю. Здійснюється бурхливий розвиток самосвідомості. На думку Е. Еріксона, юнацький вік будується навколо кризи особистісної ідентичності – почуття індивідуальної самототожності, єдності. Індивід знаходиться в процесі нормативної кризи самовизначення, вибирає із варіантів розвитку той єдиний, який може вважати своїм. Рівень ідентичності тісно зв'язаний з індивідуально–особистісними рисами старшокласників [8, с. 183].

Для самоактуалізованого старшокласника характерний глибокий самоаналіз, самооцінка всіх якостей і здібностей. Якщо у підлітковому віці самооцінка визначалася зовнішніми показниками досягнень, то в 16 років з'являються власні критерії значущості. Школярі оцінюють себе з позиції своєї внутрішньої шкали цінностей. Старшокласники більшою мірою розуміють себе, ніж підлітки. Настрій стає більш стійким і усвідомленим. Самооцінка стає вищою, ніж у підлітковому віці, зростає самоповага, виникає почуття власної гідності, відбувається стабілізація особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гусак Н.І. Інноваційні форми і методи орієнтації старшокласників на створення повноцінної сім'ї / Н.І. Гусак // Наукові записки. Вип. ІХ. – Х. : Основа, 2012. – С. 89–98.
2. Іванцова А. К. Про работу с проблемными семьями / А.К. Иванцова // Воспитание школьника. – 2013. – №10. – С. 18–20.
3. Каган В.Е. Семейные и полоролевые установки у подростков / В.Е. Каган // Вопросы психологии. – 1987. – №2. – С. 54–61.
4. Козлов А.В. Особенности полоролевой идентичности юношей с разными уровнями удовлетворенности отношениями с отцом / А.В. Козлов // Наук. студії із соц. та політ. психології : зб. ст. – К. : Ін-т соц. та політ. психології АПН України, 2007. – Вип. 17(20). – С. 77–82.
5. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг. – СПб. : Питер, 2003. – 748 с.
6. Нугаева О.Г. Определение понятия «нарушения гендерной идентификации» / О.Г. Нугаева // Совершенствование коррекционно–развивающей работы с детьми в специальных учреждениях / под ред. В.В. Коркунова. – Екатеринбург, 2002. – С. 23–31.
7. Петровский В.А. Отчуждение как феномен детско–родительских отношений / Петровский В.А., Полевая М.В. // Вопросы психологии. – 2011. – №1. – С. 19–26.
8. Смирнова Е. О. Структура и динамика родительских отношений / Смирнова Е. О., Быкова М. В. // Вопросы психологии. – 2009. – №6. – С. 3–14.

Чорна Х.

Науковий керівник – доц. Чорна І.М.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО–НЕОБХІДНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

Постановка проблеми. У сучасних умовах психологія охоплює майже всі сфери діяльності людей, психологічні знання використовуються в медицині, політиці, економіці, культурі на виробництві та в освіті, а професія психолога набуває у наш час все більшої популярності, щороку збільшується кількість випускників психологічних факультетів нашої країни, зростає потреба у спеціалістах–психологах, які працюють у різних галузях психологічної практики, що обумовлює підвищення вимог до професійної підготовки та освіти майбутнього психолога.

Сучасна система вищої освіти покликана створювати відповідні умови для підготовки компетентного фахівця, орієнтованого на постійний професійний розвиток, самовдосконалення, що забезпечить у подальшому високий рівень продуктивності професійної діяльності і, як наслідок, самореалізацію та самоактуалізацію.

Однією із актуальних проблем сучасної освіти є професійна підготовка майбутнього психолога, професійні вміння якого відповідали б актуальним потребам суспільства. Саме для цього в рамках процесу професійного розвитку у ВНЗ майбутній спеціаліст повинен оволодіти цілою системою умінь та навичок для виконання психодіагностичної, психокорекційної, психопрофілактичної, тренінгової, профорієнтаційної, консультативної, психотерапевтичної роботи.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблему професійного становлення та розвитку особистості фахівця висвітлювали у своїх працях, як вітчизняні (О. Асмолов, Л. Захарова, Е. Зеєр, С. Климов, Т. Кудрявцев, М. Левченко, Б. Ломов, А. Маркова, С. Максименко, Л. Мітіна, В. Шадриков, І. Чорна та ін.), так і зарубіжні вчені (Е. Гінцберг, Г. Ебінгауз, Г. Мюнстенберг, Ф. Парсонс, Е. Роу, Д. Супер та ін.).

Загалом, у в психологічній літературі щодо проблеми підготовки майбутніх психологів висвітлюються такі її аспекти: визначення сутності професійного розвитку особистості (Б. Ананьєв, Г. Балл, Е. Зеєр, Л. Мітіна, М. Пряжников, Н. Чепелева, Т. Яценко та ін.); дослідження професійного розвитку психолога (Г. Абрамова, І. Вачков, М. Обозов та ін.); спеціальні здібності та професійно важливі якості майбутніх психологів (М. Амінов, Н. Бачманова, І. Гриншпун, С. Климов, І. Мартинюк, М. Обозов, Р. Овчарова та ін.), виявлення детермінант професіогенезу майбутніх психологів на етапі фахової підготовки (В. Бочелюк, Л. Шнейдер та ін.). Також з метою підвищення якості професійного розвитку майбутнього психолога на етапі професійної підготовки вченими були розроблені та впроваджені методи: особистісно орієнтованої освіти (О. Асмолов, В. Давидов, А. Деркач, С. Ісаєв, В. Петровський, В. Слободчиков та ін.), психолого-педагогічної підтримки (О. Газман, І. Дубровіна та ін.).

Метою статті є теоретичний аналіз проблеми розвитку професійно– необхідних якостей майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В. Шадриков надає два тлумачення професійних якостей, зокрема: 1) професійні якості – «індивідуальні якості суб'єкта діяльності, що впливають на ефективність діяльності й успішність освоєння цієї діяльності». До них він відносить здібності, які не вичерпують усього об'єму професійних якостей. 2) система професійних якостей – це ті внутрішні умови, через які переломлюються зовнішні дії і вимоги до діяльності (Шадриков В. Д., 1994).

В. Бодров трактує поняття “професійно важливі якості” як сукупність психологічних якостей особистості, а також цілий ряд фізичних, антропометричних, фізіологічних характеристик людини, які визначають успішність навчання і реальної діяльності. Конкретний перелік цих якостей для кожної професійної діяльності специфічний (за їх складом, за необхідним ступенем вираженості, за характером взаємозв'язку між ними) і визначається за результатами психологічного аналізу діяльності та складання її професіограм і психограм” [2].

А. Маркова вважає професійні якості передумовою професійної діяльності, які удосконалюються, шліфуються в процесі діяльності, виступаючи її новоутворенням [4].

М. Обозов характеризує професійно важливі якості майбутнього психолога, визначає такі риси: контактність, динамічність і гнучкість поведінки, емоційна стриманість та терплячість, високий рівень загальної культури поведінки, професійний такт, основою якого є дотримання професійних стандартів поведінки, вміння спільно з клієнтом аналізувати складну ситуацію, ґрунтовне знання основ конфліктології [5, с.87].

До основних професійно важливих якостей, необхідних для будь-якої спеціалізації професійної діяльності психолога, дослідниками виокремлюються такі якості, як комунікативність, організаторські здібності, відповідальність, бажання допомогти іншим, емпатія, емоційна стійкість, терпимість, здатність зрозуміти іншого, позитивна Я-концепція, інтелект, творче мислення [9].

В. Панок виокремлює як найважливіші якості в структурі особистості психолога особистісний сенс, а також його життєві та світоглядні позиції[6].

Е. Зеєр виділив психологічні якості фахівця, що визначають продуктивність (якість) діяльності, а саме: спостережливість, образну й рухову пам'ять, просторову уяву, уважність, емоційну стійкість,

втривалість, наполегливість, цілеспрямованість, самоконтроль (Зеєр Э. Ф., 2005).

У моделі Р. Кеттела, що визначає «рівняння ефективності» психолога на основі 16-факторного опитувальника, бажано, аби психолог, незалежно від спеціалізації, мав такі якості:

1. Емпатія. Ця якість полягає у безоціночному прийнятті клієнта таким, який він є, в спрямованості на інтереси клієнта при відсутності домінування (мотивації влади), в умінні слухати, в умінні побачити проблеми клієнта його очима, краще відчуті і зрозуміти їх.

2. Спрямованість на проблему, тобто на допомогу клієнту (мотивація психологічної допомоги в поєднанні з певною мірою альтруїзму). Якщо людина прийшла в психологію для розв'язання власних психологічних проблем (егоцентрична мотивація), то вона здебільшого не тільки не зможе зрозуміти та розділити проблеми клієнта, а переосмислити свої власні.

3. Доброзичливість та низька агресивність. Вони необхідні для встановлення довірливого спілкування, зменшення ризику зашкодити клієнту.

4. Гнучкість мислення необхідна психологу, щоб не замикатися на помилкових версіях та висновках, а вміти щоразу перебудувати як модель психологічної картини клієнта, так і стратегію її формування, коли цього вимагатимуть об'єктивні дані.

5. Творча інтуїція. Далеко не в усіх випадках психологу вдається зробити висновки на основі логічного аналізу даних. Часто йому доводиться діяти в ситуаціях, коли одних даних явно не вистачає, інших, навпаки, надто багато, або вони дуже суперечливі. Де безсилий логічний аналіз, там може допомогти інтуїтивний пошук, який у поєднанні з досвідом і знаннями перетворюється в сильний інструмент психологічного дослідження [1].

О. Р. Фонарьов пропонує чотири рівні професійно важливих якостей: 1) діяльнісні та поведінкові якості; 2) індивідуально-психологічні якості; 3) соціально-психологічна характеристика; 4) морально-психологічні (моральні якості) характеристики [7].

Отже, під професійно важливими якостями варто розуміти якості суб'єкта, які відносяться до процесу професійної діяльності і забезпечують ефективність її виконання. Із цієї точки зору професійно важливими якостями можуть виступати властивості нервової системи, властивості психічних процесів, особистісні особливості, характеристики спрямованості, знання і переконання (Шадриков В. Д., 1994). Також, можна стверджувати, що активність під час професійного навчання – головний фактор змін та розвитку професійно важливих якостей. Тобто професійно-навчальна діяльність є простором для розвитку й вдосконалення наявних якостей та утворення нових.

З метою діагностики професійно – необхідних якостей майбутнього психолога ми використовували профдіагностичний комплекс, зокрема, для визначення рівня розвитку комунікативних та організаторських здібностей -методику КОЗ. Обсяг вибірки 27?? студентів другого курсу спеціальності 053 «Психологія» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Таблиця 1

Рівень розвитку комунікативних здібностей у студентів психологів

Рівень	А. к.	У%
Дуже високий		30
Високий		11
Середній		19
Нижче середнього		14
Низький		26
Всього:	27	100

Таблиця 2

Рівень розвитку організаторських здібностей у студентів психологів

Рівень	А. к.	У%
Дуже високий		23
Високий		26
Середній		11
Нижче середнього		14
Низький		26
Всього:	27	100

У 40 % опитаних низький та нижче середнього рівень комунікативних здібностей. Ця категорія майбутніх психологів віддає перевагу обмеженому колу спілкування, відчуває труднощі під час встановлення нових контактів з клієнтами та колегами, їм складно вступати у контакти з новими людьми та налагоджувати якісні комунікативні зв'язки.

19 % респондентів має середній рівень комунікативних здібностей. Вони комунікабельні, можуть

легко налагоджувати комунікативні відносини з суб'єктами професійного спілкування.

У 41 % респондентів встановлено високий та дуже високий рівень комунікативної компетентності. Ці студенти у процесі спілкування проявляють ініціативу, легко вирішують складні питання.

Організаторські здібності майбутніх психологів характеризують здатність організувати себе та інших. У 40 % респондентів низький та нижче середнього рівень організаторських здібностей. У цих особистостей відсутня ініціатива, вони намагаються уникати самостійного прийняття рішень.

11% студентів має середній рівень організаторських здібностей. Ця категорія майбутніх психологів у екстремальних ситуаціях здатна організувати себе і переконати співрозмовника в прийнятті будь-якого рішення.

Студенти з високим та дуже високим рівнем організаторських здібностей (49 %) в складних ситуаціях здатні приймати самостійні рішення. Вони самостійно шукають такі справи, які могли б задовольнити їх потреби в комунікативній та організаторській діяльності.

Враховуючи професійну діяльність психолога, важливість наявності комунікативних знань та умінь у майбутніх спеціалістів, зазначені характеристики потребують уваги та актуалізації, оскільки свідчать як про низьку мотивацію спілкування, так і про недостатній рівень сформованості таких комунікативних якостей як уважність до співрозмовника, діалогічна манера спілкування, можливість отримувати задоволення від спілкування, намагання задовольнити потреби співрозмовника у процесі спілкування тощо. Професійна комунікативна діяльність психологів повинна бути орієнтована на клієнта. У зв'язку з цим очевидно стає проблема розвитку і вдосконалення рівня теоретичної і практичної комунікативної підготовки майбутніх психологів.

Отже, у більшості студентів, високий та дуже високий рівень організаторських та комунікативних здібностей.

Висновок: Таким чином, професійно – необхідні якості є складовою основою професійної компетентності та майстерності, так як вони є передумовою оволодіння професійною діяльністю, з одного боку, а з іншого, вони формуються і удосконалюються в ході діяльності і становлять новоутворення особистості майбутнього психолога. До основних груп професійно – необхідних якостей випускників ВНЗ доцільно відносити: психофізіологічні, моральні, інтелектуальні, мотиваційні та комунікативні якості. Слід пам'ятати, що процес професійного становлення складний та багатогранний. Він вимагає як від викладача ВНЗ, так і від студента складної роботи над розвитком системи професійно важливих якостей, знань, умінь, навичок.

Засобами діагностики виявлено, що у більшості студентів, високий та дуже високим рівнем організаторських та комунікативних здібностей, проте є категорія студентів, у яких низький та нижче середнього рівень комунікативних та організаторських здібностей. Що дає нам підстави стверджувати про необхідність розробки програми корекційних занять для розвитку професійно–необхідних якостей майбутнього психолога.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в діагностичному вивченні психологічних особливостей розвитку професійно–необхідних якостей майбутнього психолога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова Г. Практическая психология: Учебник для студентов вузов. – 4-е изд., перераб. и доп. – / Г. Абрамова. - Екатеринбург: Деловая книга, 1999. – 512 с.
2. Бодров В. Психология профессиональной пригодности./ В. Бодров. – М.: ПЭРСЭ, 2001. – 356с.
3. Зеер Э. Ф. Психология профессий: Учебное пособие для студентов вузов. – М.: Академический проект; Фонд «Мир», 2005. – 336 с. 4.
4. Маркова А. К. Психология профессионализма. – М.: Знание, 1996. – 238 с.
5. Обозов Н. Н. Психология межличностных отношений. / Н.Н. Обозов – К.: Лыбидь, 1990. –192 с.
6. Панок В. Г. Концептуальні підходи до формування особистості практикуючого психолога / В.Г. Панок // Практична психологія та соціальна робота. — 1998. — № 4. — С. 5–7
7. Фонарѳв А. Р. Психологические особенности личностного становления профессионала. – М.: изтво НПО «МОДЕК», 2005. – 560 с.
8. Шадриков В. Проблемы системного анализа профессиональной деятельности./ В. Шадриков. – М.: Изд.-во «Наука», 1982. – 185 с.
9. Методика використання психолого-педагогічних засобів практичної підготовки психологів до профорієнтаційної роботи в школі / І.М.Чорна // Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. — К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2013.— С.203—208.